

EL CONCILIUM DE GERUNDA DE L'ANY 531, SEGONS EL TESTIMONI DE LES *CHRONICORUM CAESARAUGUSTANORUM RELIQUIAE*

NARCÍS M. AMICH I RAURICH

INTRODUCCIÓ

La ciutat de *Gerunda*, que havia anat adquirint cada cop més importància al llarg de l'Alt Imperi i que es consolidà notablement a partir de finals del segle III, després de proveir-se d'unes poderoses muralles i, sobretot, aprofitant de manera extraordinària la seva situació geogràfica excepcional, als peus de la Via Augusta, sembla incrementar el seu paper en època visigòtica. Un dels fets cabdals, i de fet així semblen reflectir-ho les fonts escrites, és l'aparició, possiblement durant la segona meitat del segle IV, de la seu episcopal. Aquest fet fou extraordinàriament important en la història de la ciutat en època tardoantiga. Els prelats que la van dirigir, els noms d'alguns dels quals coneixem, sobretot pel que fa als segles VI i VII, a més de mostrar-se com a personalitats d'un altíssim nivell intel·lectual, literari i eclesial (Joan de Biclara, Nonnit...) en el marc general de la societat i de l'Església hispànica de l'època, sembla que van ser els grans catalitzadors, en molts casos, de la vida de la ciutat i del culte al màrtir gironí Feliu, i a més van actuar en diverses ocasions com a veritables interlocutors i dirigents en els principals afers ciutadans, un fet que per altra banda sembla certament freqüent en moltes altres ciutats hispàniques i forànies, on els bisbes acabaven assumint sovint moltes de les atribucions antigament reservades als magistrats municipals de l'època baixa imperial.

Encara un altre aspecte ajuda a comprendre millor el paper de la ciutat gironina en època tardoantiga: la seva estratègica situació, immillorable, als

peus de l'antiga Via Augusta o, millor encara, *Via publica*, tal com l'anomenen les fonts escrites tardanes. Aquesta extraordinària situació, a tocar la gran artèria de comunicació d'aquest territori amb la Gàl·lia Narbonesa, al nord, i amb les terres del sud de Catalunya i d'Hispania, al sud, permet entendre el caràcter eminentment estratègic de la ciutat i el fet que per aquest motiu es convertís en seu de dos episodis polítics de certa transcendència durant el període visigot: el *concilium* de l'any 531 i la rebel·lió de Vamba de l'any 673.¹

LES *CHRONICORUM CAESAR AUGUSTANORUM RELIQUIAE*: AUTOR I ÈPOCA DE REDACCIÓ

És, aquesta, una d'aquelles obres citades i emprades per molts dels estudiosos de l'Antiguitat Tardana hispànica, sobretot en l'estudi del període comprès entre mitjan segle V i la primera meitat del VI, però ara per ara no ha estat encara objecte d'un estudi aprofundit, ni pel que fa a l'edició crítica del text ni a molts dels interrogants que encara planteja, sobretot dels que fan referència a la seva autoria i al lloc on fou redactada.

En l'actualitat, continua essent un punt de referència obligat —l'únic, possiblement— l'edició realitzada l'any 1893 per Th. Mommsen, que fou publicada a la grandiosa *Monumenta Germaniae Historia*, així com també la introducció que l'acompanyava.²

Sembla que estem, tal com el seu mateix nom indica, davant les restes —*reliquiae*— del que, en el moment en què fou escrita, era una crònica històrica, la qual, almenys en la part que ens ha arribat, narra l'inici i la posterior evolució política i militar de la presència visigòtica a la Península Ibèrica, amb especial atenció als episodis que tenen com a centre d'acció les ciutats de la zona del llevant de la Tarraconense, sobretot Saragossa, Tortosa, Barcelona i Girona.

¹ Sobre la ciutat de *Gerunda* en èpoques tardoromana i tardoantiga, vegeu NOLLA, 1987, p. 74-89; NOLLA, 1988, p. 93-101; NOLLA-AMICH-CASTANYER, 1991, p. 53-58; NOLLA-AMICH, 1991, p. 59-72; AMICH-NOLLA, 1992; CASAS-CASTANYER-NOLLA-TREMOLEDA, p. 142-145; AMICH, 1997, principalment per a les fonts escrites d'aquest període.

² *Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae: MGH AA, 11, Chronica Minora 2* (ed Th. MOMMSEN, 1893), p. 222-223. La introducció, a la p. 221 (vegeu, en aquest mateix treball, l'apèndix documental).

En general, el text de les *Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae* no difereix gaire, almenys pel que fa a l'estil literari emprat, al d'altres cròniques històriques més o menys contemporànies, com per exemple la de Joan de Biclara. Així, utilitzant un estil breu i directe, es fa menció dels principals fets protagonitzats pel poble got (a Itàlia, al centre i sud de la Gàl·lia i, sobretot, a Hispània) durant el període cronològic comprès entre els anys 450 i 568, destacant-ne sobretot les referències a les diferents successions reials i a les principals campanyes militars.

Una de les principals dificultats que planteja encara avui aquest text és aquella que fa referència a la seva autoria i, per tant, també, a la seva datació. Th. Mommsen, en la introducció que va redactar per a l'edició del text de l'any 1893, va intentar plantejar diverses hipòtesis sobre aquesta qüestió, les quals, pel que sembla, han continuat vigents en la seva immensa majoria fins a l'actualitat.³

En general sembla haver-hi un cert acord a acceptar que el text fou redactat a la Tarraconense i, molt possiblement, a la mateixa ciutat de *Caesaraugusta*, ja que com es pot apreciar en l'obra la ciutat saragossana esdevé l'epicentre del relat, malgrat la presència de breus referències a altres fets succeïts en diverses ciutats de la província, com ara Tortosa, Barcelona o Girona mateixa.

Tal com indica Mommsen, algun autor havia aventurat la hipòtesi que l'autoria d'aquest text es deuria a Joan de Biclara. Mommsen, però, de manera encertada —creiem—, rebutja rotundament aquesta teoria. I és que, de fet, com sabem, l'escriptor lusità i futur bisbe de *Gerunda* (591-621)⁴ va portar a terme la seva activitat literària sobretot a partir de la tornada de la seva estada de set anys a Constantinoble, l'any 578,⁵ moment a partir del qual començà a

³ *MGH AA, 11, Chronica Minora 2*, p. 221.

⁴ Sobre la figura de Joan de Biclara, vegeu MERINO-LA CANAL, 1819, p. 49-58; CEILLIER, 1862, p. 422-426; GÖRRES, 1895, p. 103-135; RIBER, 1919, p. 157-165; LAMBERT, 1933 a, p. 65-80; LAMBERT, 1933 b, p. 79-94; KIRWAN, 1934, p. 201-203; MORERA, 1936, p. 59-84; CAPELLE, 1939, p. 375-388; PÉREZ DE URBEL, 1940, p. 9-39; PÉREZ DE URBEL, 1941, p. 32-52; ÁLVAREZ RUBIANO, 1943, p. 7-44; ARIAS, 1948, p. 129-141; CAMPOS, 1955, p. 686-690; CAMPOS, 1956, p. 240-248; CAMPOS, 1960; BRAUNERT, 1960, col. 1010; DÍAZ Y DÍAZ, 1962, p. 57-76; COLBERT, 1967, p. 1036; VEGA, 1969, p. 13-46; DOMÍNGUEZ DEL VAL, 1972, p. 1245; RAYEZ, 1974, p. 291; VOGUÉ, 1978-1979, p. 215-224; GRABOWSKI, 1980, p. 63-73; ROURA, 1988, p. 14-15; AMICH-NOLLA, 1992, p. 40-43; GALÁN, 1994, p. 77-172; AMICH, 1997, p. 81-82, 110-116, i els apèndixs documentals núm. 6.5.1.f-j, 6.7 i 6.9, amb la principal bibliografia sobre el tema.

⁵ FONTAINE, 1967, p. 109, núm. 29; GARCIA MORENO, 1974, p. 213 i nota 616.3; GALÁN, 1994, p. 81.

redactar la seva Crònica històrica —que cobreix el període comprès entre els anys 567 i 590— i que sembla que va acabar l'any 590.⁶

Negada, per tant, la paternitat del text a Joan de Biclara, Mommsen s'inclina a pensar que, efectivament, l'autor seria de Saragossa, i que el seu objectiu era completar les mancances en la recensió dels reis gots existents a la Crònica de Víctor de Tunis (segle VI) —que havia recollit en el seu text els fets més importants succeïts a l'Imperi entre els anys 444 i 567⁷—, la qual, juntament amb la de Joan de Biclara —que sí que fa referència als fets històrics del poble got a Hispània a partir de l'any 567—, era la Crònica més important de totes les emprades a Hispània a finals del segle VI.

La tesi defensada per Mommsen, i que de fet han recollit molts autors fins a l'actualitat, és que molt possiblement caldria identificar l'autor d'aquesta obra amb la figura del bisbe Màxim (592-vers 619), successor de Simplicí en la seu episcopal de *Caesaraugusta*, el qual sabem que va escriure, entre moltes altres obres, una crònica històrica —no identificada— on relatava els principals fets del poble got a Hispània. Això ho sabem gràcies al testimoni del mateix Isidor de Sevilla (vers 552/555-636),⁸ que va tenir ocasió de consultar aquesta Crònica i, fins i tot, d'incorporar-ne una part a la seva obra literària de caràcter històric.

De totes maneres, hi ha hagut també altres autors que han impugnat aquesta hipòtesi que atribueix a Màxim de Saragossa l'autoria de l'obra. Així, per exemple, hi ha qui afirma que l'obra no hauria estat redactada a *Caesaraugusta*, sinó a *Barcino*, raó per la qual no podria ser de Màxim.⁹

⁶ Sobre l'activitat literària de Joan de Biclara, vegeu AMICH, 1997, p. 115-116. El text de la Crònica de Joan de Biclara fou publicat per J. Campos: JOAN DE BICLARA. *Chronicon* (ed. J. CAMPOS, 1960), p. 77-100. N'hi ha una altra versió, que a més inclou una traducció castellana, a ÀLVAREZ RUBIANO, 1943, p. 16-36. Encara, recentment, n'ha aparegut una traducció al català en l'edició dels *Escrips de bisbes catalans del primer mil·lenni* (ed. A. PLADEVALL-A. FÀBREGAS-J. AMENGUAL, 1992), p. 225-238. Sobre l'estructura i els principals continguts de la *Chronica*, vegeu ÀLVAREZ RUBIANO, 1943, p. 7-22; CAMPOS, 1960, i GALÁN, 1994, sobretot les p. 81-172, amb la principal bibliografia sobre el tema.

⁷ CAMPOS, 1960, p. 101-102.

⁸ Isidor de Sevilla va dedicar el capítol XXXIII de la seva obra *De viris illustribus* a la figura de Màxim de Saragossa. És precisament en aquest text on el bisbe d'*Hispania* ens informa que el bisbe Màxim havia redactat una crònica històrica. ISIDOR DE SEVILLA. *De Viris illustribus, XXXIII: El "De viris illustribus de S. Isidoro* (ed. C. CODONER, 1964), Salamanca, p. 153: "*Maximus; Caesaraugustanae urbis episcopus, multa uersu prosaque componere dicitur. Scripsit et breui stilo historiolam de iis quae temporibus Gothorum in Hispaniis acta sunt, historico et composito sermone. Sed et multa alia scribere dicitur, quae necdum legi.*"

⁹ COLL I ALENTORN, 1996, p. 70.

Finalment, pel que fa a la datació del text, nosaltres ens inclinem a pensar que caldria situar-la entre el darrer quart del segle VI (límit cronològic de l'obra) i el primer terç del segle VII, època en què cal situar la principal producció literària d'Isidor de Sevilla, el qual, recordem-ho, va incorporar part d'aquest text a la seva obra històrica.

EL CONCILIUM DE GERUNDA (ANY 531)

Encara que de forma breu, les *Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae* ens proporcionen alguna notícia interessantíssima sobre les terres del nord-est de Catalunya, en aquest cas sobre la ciutat de Girona, durant l'Antiguitat Tardana.

La ciutat de *Gerunda*, que tal com hem assenyalat anteriorment va adquirir cada cop més importància durant l'Alt Imperi, una situació que es va anar consolidant notablement a partir dels darrers anys del segle III, en proveir-se d'unes poderoses muralles i aprofitant la seva excepcional situació geogràfica, va incrementar el seu paper al llarg del període visigòtic, en estar situada damunt mateix de la Via Augusta o *Via pública* —tal com l'anomenen ara els textos tardans¹⁰—, que continuava essent, encara aleshores, el pont de contacte entre el nord i el sud, i a més, des de finals del segle V, la connexió més ràpida i segura entre la Septimània i els territoris hispans que formaven part del regne visigot, fins a la seva desaparició, en els primers anys del segle VIII.

Malgrat que les fonts relatives a la ciutat de *Gerunda* en època tardoantiga són certament escasses, l'obra que ens ocupa ens recorda un fet significatiu i d'una enorme importància que tingué lloc precisament a la ciutat giro-nina, perquè, segons creiem, en aquella època (primer terç del segle VI) la ciutat tenia un cert prestigi polític i eclesiàstic, i sobretot perquè es trobava a mig camí entre les ciutats de Barcelona i Narbona.

Efectivament, corresponent a l'any 529, el text de les *Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae* recull la notícia següent: "*His diebus Stephanus Hispaniarum praefectus efficitur, qui tertio anno praefecturae suae*

¹⁰ JULIÀ DE TOLEDO. *Historia Wambae Regis* 10, 233: *Corpus Cristianorum Latinorum* 115 (ed. W.LEVISON, Hannover-Leipzig, 1910) Turnholt. 1976, p. 226.

in civitate Gerundensi in concilio discinctus est."¹¹ En síntesi, doncs, se'ns està informant de dos importants fets: primer, que l'any 529 havia estat elegit Esteve (*Stephanus*) per al càrrec de prefecte dels hispans (*Hispaniarum praefectus*), i segon, que tres anys més tard (l'any 531) el mateix Esteve fou destituït del càrrec durant la celebració d'una assemblea (*concilium*) que va tenir lloc a la ciutat de Girona¹² (*civitate Gerundensi*).

La informació proporcionada pel text, amb l'epicentre a Girona, és d'una gran transcendència en la història del regne visigot i, per tant, cal que la situem correctament en el marc més general de la política visigòtica de l'època: el rei visigot Amalaric (510-531), nét de Teodoric el Gran —que va morir a Ravenna el 526—, havent donat per acabada la regència, esdevingué rei amb plens poders i establí la capital a Narbona, un fet que sembla demostrar una voluntat de considerar els territoris nord-pirinencs com el nucli central de la monarquia. En aquest estat de les coses, l'any 529 nomenà Esteve prefecte dels hispans (*praefectus hispaniarum*), seguint la tradició, imposada pel mateix rei ostrogot, de governar la població autòctona —en aquest cas, la hispana—, la immensa majoria, cosa que permetia fer més acceptable el domini —indiscutible— de la minoria germànica. Quan l'any 531 els francs, en la seva pressió continuada sobre les restes gèl·liques de l'imperi visigot, atacaren la Septimània i la mateixa capital, Amalaric, vençut, s'embarcà i fugí cap a Barcelona, on fou assassinat.¹³ La corona, vacant, fou oferta a Teudis, general ostrogot que combatia a Hispània des del principi de l'interregne, el qual aplegà els exèrcits i es dirigí cap al nord per intentar reconduir la situació, molt compromesa en aquells moments. A *Gerunda*, el mateix any 531, potser havent-s'hi trobat els notables de la cort reial fugitiu de Narbona, Teudis hi ajuntà tot l'exèrcit en assemblea o *concilium*, en què, a més de fer-se confirmar en el seu càrrec, va prendre una altra determinació important: la destitució del prefecte Esteve. Cal suposar, raonablement, que la destitució podria

¹¹ *Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae. Ad. a. 529: MGH AA, 11, Chronica Minora 2* (ed. Th. MOMMSEN, 1893), p. 223.

¹² Sobre la celebració del *concilium* de Girona en el marc de la política general visigòtica de l'època, vegeu GARCÍA MORENO, 1982, p. 284-298; GARCÍA MORENO, 1991, p. 141-170 i sobre-tot 146-158; AMICH-NOLLA, 1992, p. 22-23, i AMICH, 1997, p. 93-98.

¹³ *Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae. ad a. 531: MGH AA, 11, Chronica Minora 2* (ed. Th. MOMMSEN, 1893), p. 223: "*ad a. 531. His coss. Amalaricus rex cum Hildiberto Francorum rege in Gallia superatus Narbonensi in proelio Barcinonem fugiens venit ibique a Franco nomine Bessone angone percussus interiit.*"

haver-la motivada el fet que Esteve havia estat un lleial i estret col·laborador del recentment assassinat Amalaric. Aquest fet representa *per se* un gir important en la política visigòtica: d'aleshores ençà, la qualitat administrativa desaparegué i les poblacions autòctones passaren a dependre dels *duces* i els *comites*, i, en definitiva, a ser governades directament pels gots.¹⁴

Tots els indicis fan pensar que Teudis va superar brillantment la crisi, però, de totes maneres, tot el que havia succeït, molt especialment l'episodi del *concilium* de Girona de l'any 531, va suposar importants canvis en un futur immediat. Un exemple, de gran abast en un futur, fou el trasllat de la capital al sud de la gran serralada, primer a Barcelona i després a altres ciutats, desplaçant així de manera progressiva l'epicentre del regne cap al sud. Des d'aquell moment, i de manera irreversible, s'iniciava un procés que inexorablement acabaria convertint la Septimània en l'apèndix marginal d'una monarquia cada cop més centrada a la Península Ibèrica.

APÈNDIX DOCUMENTAL

CHRONICORUM CAESARAUGUSTANORUM RELIQUIAE

Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae: MGH AA, 11, Chronica Minora 2 (ed.Th. MOMMSEN, 1893), p. 222-223.

- ad a. 450.* His diebus Gotthi contra Hunnos dimicant in campis Catalaunicis, in quo proelio Theodoredus rex occubuit et Gotthi victores extiterunt et dimicant Thurismundo rege. Attila rex Hunnorum nusquam comparauit.
- ad a. 451.* Post Theodoredum Thurismundus filius eius Gotthorum regna regit an VI.
- ad a. 457.* His temporibus Theodoricus frater Thurismundi Gotthorum regnum regit an. IX.

¹⁴ Sobre aquest fet, considerem especialment encertades les reflexions que al respecte fa el professor L. García Moreno en un dels seus treballs: "(...la vuelta a un sistema unitario y la desaparición de dicha prefectura hispánica significaban un fortalecimiento del poder central de la realeza, al eliminar una instancia intermedia entre ella y la población hispanorromana, limitándose de paso las posibles aspiraciones autonómicas de miembros de la antigua aristocracia senatorial. En todo caso, su supresión simbolizaba el carácter único del reino visigodo, comprendiendo tanto los extensos territorios peninsulares como los más magros sudgálicos." (GARCÍA MORENO, 1991, p. 157).

- ad a. 458.* His diebus Gotthi contra Suevos dimicant in campo Paramo iuxta flumen Orbicum, in quo proelio Gotthi extitere victores.
- ad a. 460.* His diebus Maioranus imp. Caesaraugustam venit.
- ad a. 461.* His cons. Maioranus imp. a Ricimiro interfectus est.
- ad a. 462.* Leone et Severo.
- ad a. 463.* Viviano et Basilio.
- ad a. 466.* His diebus Theodoricus rex Gotthorum a suis gladio interfectus est et Euricus frater eius Gotthorum rex efficitur. regnat an. XVI.
- ad a. 473.* His cons. Arelatum et Massilia a Gotthis occupata sunt.
- ad a. 485.* His diebus Euricus rex moritur et Alaricus filius eius pro eo rex Gotthorum efficitur. regnat an. XXIII.
- ad a. 490.* Hoc cos. Theudericus Ostrogotthorum rex a Thracia et Pannonia Italiam venit.
- ad a. 492.* Hoc cos. Odoacrus tyrannus a Theudericus rege interfectus est.
- ad a. 494.* Hic cons. Gotthi in Hispanias ingressi sunt.
- ad a. 496.* His. cons. Burdulus in Hispania tyrannidem assumit.
- ad a. 497.* His cons. Gotthi intra Hispanias sedes acceperunt et Burdunelus a suis traditus et Tolosam directus in tauro aeneo impositus igne crematus est.
- ad a. 504.* His cons. Caesaraugustae circus spectatus est.
- ad a. 506.* His cons. Dertosa a Gotthis ingressa est. Petrus tyrannus interfectus est et caput eius Caesaraugustam deportatum est.
- ad a. 507.* His diebus pugna Gotthorum et Francorum Boglada facta. Alaricus rex in proelio a Francis interfectus est: regnum Tolosanum destructum est.
- ad a. 508.* Post Alaricus Gisalecus rex ex concubina eius filius Gotthorum rex efficitur: regnat an. VII.
- ad a. 510.* His cons. Gesalecus Goericum Barcinone in palatio interfecit. quo anno idem Gesalecus ab Hebbane Theodorici Italiae regis duce ab Hispania fugatus Africam petit.
- ad a. 511.* comes uero Veila Barcinone occiditur.
- ad a. 513.* 1. His cons. Gisalecus de Africa rediens ob motum Hebbanis Aquitaniam petiit ibique latuit annum unum.
2. Post Alaricum Theodoricus Italiae rex Gotthos regit in Hispania an. XV, Amalarici parvuli tutelam gerens.
- ad a. 525.* His cons. Amalaricus Gotthorum rex efficitur: regnat an. V.
- ad a. 529.* His diebus Stephanus Hispaniarum praefectus efficitur, qui ter-

- tio anno praefecturae suae in civitate Gerundensi in concilio discinctus est.
- ad a. 531.* His coss. Amalaricus rex cum Hildiberto Francorum rege in Gallia superatus Narbonensi in proelio Barcinonem fugiens venit ibique a Franco nomine Bessone angone percussus interiit.
- ad a. 541.* Hoc anno Francorum reges numero V per Pampelonam Hispanias ingressi Caesaraugustam venerunt, qua obsessa per quadraginta novem dies omnem fere Tarraconensem provinciam depopulatione attriverunt.
- ad a. 542.* His diebus inguinalis plaga totam paene contrivit Hispaniam.
- ad a. 544.* Thiudi mortuo Thiudisclus Gotthos regit an. I m. VII.
- ad a. 545.* Thiudisclo mortuo Agila Gotthos regit annos V m. VI.
- ad a. 552.* Agilane mortuo Athanagildus, qui dudum tyrannidem assumpserat, Gotthorum rex efficitur. regnat an. XV.
- ad a. 568.* Hic Athanagildus Hispalim civitatem Hispaniae provinciae Baeticae sitam bello impetitam suam fecit, Cordubam vero frequenti incursione admodum laesit.

BIBLIOGRAFIA

Abreviatures usades

<i>Corpus Christianorum Latinorum</i> , Turnholt, 1953 i ss.	CCL
<i>Monumenta Germaniae Historica inde ab aC 500 usque ad a. 1500</i> , Berlín, 1826 i ss.	MGH
<i>Serie Auctores Antiquissimi</i>	MGHAA

1.1. Edicions crítiques citades

Chronicorum Caesaraugustanorum Reliquiae: MGH AA, 11. Chronica Minora, 2 (ed. Th. MOMMSEN, 1893), p. 222-223.

Escrips de bisbes catalans del primer mil·lenni [Introducció A. PLADEVALL i traducció de J. FÀBREGA i J. AMENGUAL, 1992], Barcelona (Clàssics del Cristianisme núm. 27).

ISIDOR DE SEVILLA, *De viris illustribus: El "De viris illustribus" de Isidoro de Sevilla* (ed. C. CODOÑER, 1964), Salamanca, p. 131-153.

JOAN DE BICLARA, *Chronicon: Juan de Biclara, obispo de Gerona: su vida*

JOAN DE BICLARA, *Chronicon: Juan de Biclara, obispo de Gerona: su vida y su obra* (ed.J.CAMPOS, 1960), Madrid, pp.77-100

JULIÀ DE TOLEDO, *Historia Wambae Regis: CCL, 115* (ed. W. LEVISON, Hannover-Leipzig, 1910), Turnholt, 1976, p. 217-255.

1.2. Estudis

P. ÁLVAREZ RUBIANO

1943 “La Crónica de Juan Biclarense”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, XVI, Barcelona, p. 7-44.

N.M. AMICH

1997 “El nord-est de Catalunya a les fonts d'època tardoantiga (segles IV-VII)”, *Memòria de Recerca* (inèdita), Universitat de Girona.

N.M. AMICH i J.M. NOLLA

1992 *Girona goda i sarraïna (476-785)*, Girona

I.A. ARIAS

1948 “Crónica Biclarense”, *Cuadernos de Historia de España*, 10, Buenos Aires, p. 129-141.

H. BRAUNERT

1960 “Johannes v. Biclara”, *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5, Freiburg um Breisgau, col. 1010.

J. CAMPOS

1955 “Ediciones del Cronicón de Juan de Biclara, Obispo de Gerona”, *Salmanticensis. Comentarium de sacris discipulis cura facultatis pontificiae universitati ecclesiasticae edidit*, 2, Salamanca, p. 686-690.

1956 “Sobre la regla de Juan de Biclara”, *Salmanticensis. Comentarium de sacris discipulis cura facultatis pontificiae universitati ecclesiasticae edidit*, 3, Salamanca, p. 240-248.

1960 *Juan de Biclara, obispo de Gerona, su vida y su obra*, Madrid.

D.B. CAPELLE

1939 “Aux origines de la règle de saint Benoît”, *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 11, Abbaye du Mont César, p. 375-388.

J. CASAS, P. CASTANYER, J.M. NOLLA i J. TREMOLEDA

1995 *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est*, Girona.

R. CEILLIER

1862 "Jean Abbé de Biclár", *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques* (ed. R. CEILLIER), 11, Paris, p. 422-426.

E.P. COLBERT

1967 "John of Bicláro", *New Catholic Encyclopedia*, 8, Washington D.C., p. 1036.

M. COLL I ALENTORN

1996 "La historiografia catalana en el període preliminar", *Spania. Estudis d'Antiguitat Tardana oferts en homenatge al professor Pere de Palol i Salellas*, Barcelona, p. 69-70.

M.C. DÍAZ Y DÍAZ

1962 "La transmisión textual del Biclarense", *Analecta Sacra Tarraconensia*, XXXV, Barcelona, p. 57-76.

U. DOMÍNGUEZ DEL VAL

1972 "Juan de Bicláro", *Diccionario de Historia Eclesiástica de España* (dir. Q. ALDEA, T. MARÍN i J. VIVES), II, Madrid, p.1245.

J. FONTAINE

1967 "Conversion et culture chez les wisigoths d'Espagne", *Settimane di Studio del Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo*, XIV, Spoleto, p. 87-147.

P.J. GALÁN

1994 *El género historiográfico de la "Chronica". Las Crónicas hispanas de época visigoda*, Cáceres.

L.A. GARCÍA MORENO

1974 *Prosopografía del reino visigodo de Toledo*, Salamanca.

1982 "Las invasiones y la época visigoda. Reinos y condados cristianos", *Historia de España* (dir. M. TUÑÓN DE LARA), II, Madrid, p. 243-505.

1991 "Las invasiones, la ocupación de la Península y las etapas hacia la unificación territorial", *Historia de España Menéndez Pidal* (dir. J.M. JOVER), III, Madrid, p. 59-268.

F. GÖRRES

1895 "Johannes von Bicláro", *Theologische Studien und Kritiken*, 68, Hamburg, p. 103-135.

S. GRABOWSKI

1980 "Jan z Biclár i Jego Kronika", *Miesięcznik Póswiecony Katurze Swiata Staro żytnego*, 35, Varsòvia, p. 63-73.

L.P. KIRWAN

- 1934 “Christianity and the Kura’án”, *Journal of Egyptian Archeology*, 20, Londres, p. 201-203.

A. LAMBERT

- 1933 a “La famille de Saint Braulio et l’expansion de la Règle de Jean de Biclar”, *Universidad*, 10, Saragossa, p. 65-80.
 1933 b “La famille de Saint Braulio et l’expansion de la Règle de Jean de Biclar”, *Revista Zurita*, I, Saragossa, p. 79-94.

A. MERINO i J. de la CANAL

- 1819 “Tratado LXXXI: de la santa Iglesia de Gerona en su estado antiguo”, *España Sagrada*, Tomo XLIII, Madrid

J. MORERA

- 1936 “Juan Biclarense: confesor de la fe, fundador del monasterio de Vallclara, historiador y obispo de Gerona”, *Analecta Sacra Tarraconensia*, XII, Barcelona, p. 59-84.

J.M. NOLLA

- 1987 *Girona romana. De la fundació a la fi de món antic*, Girona.
 1988 “Gerunda: dels orígens a la fi del món antic”, *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, 7, Barcelona, p. 69-108.

J.M. NOLLA, N.M. AMICH i P. CASTANYER

- 1991 “La Girona romana. El baix imperi. La consolidació de la ciutat”, *Història de Girona* (ed. ADAC), 2, Girona, p. 53-58.

J.M. NOLLA i N.M. AMICH

- 1991 “El domini visigòtic. El regne de Tolosa i l’interregne ostrogot. El regne de Toledo. Darrer acte d’una etapa”, *Història de Girona* (ed. ADAC), 2, Girona, p. 59-72.

J. PÉREZ DE URBEL

- 1940 “La Regla del Maestro, S. Benito y Juan Biclarense”, *Revista Española de Historia*, I, Madrid, p. 9-39.
 1941 “La Regla del Maestro, S. Benito y Juan Biclarense”, *Revista Española de Historia*, II, Madrid, p. 32-52.

A. RAYEZ

- 1974 “Jean de Biclar”, *Diccionnaire de spiritualité ascétique et mystique doctrine et histoire*, 8, París, p. 291.

Ll. RIBER

- 1919 *Els Sants de Catalunya (cicle visigòtic)*. Vol. II: *Els doctors*, Barcelona.

G. ROURA

1988 *Girona Carolíngia (del 785 a l'any 1000)*, Girona.

A.C. VEGA

1969 "De patología Española: entorno a la herencia literaria de Juan de Biclario", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 164, Madrid, p. 13-46.

A. de VOGÜÉ

1978-1979 "Trithème, la Règle de Macaire et l'héritage littéraire de Jean de Biclair", *Sacris erudiri. Jaarboek voor Godsdienstwetenschappen*, 23, Steenbrugge, p. 215-224.